

Rapport
Kunst og inventar nr 10/2007

Tresfjord kirke

Demontering, lagring, behandling og remontering av kirkeinventar

Ingrid Grytdal Matheson
Jørgen Solstad



Dato: 06.12.2007
 Til: Riksantikvaren
 Kopi: Kirkelig fellestråd – Vestnes kommune
 Fra: Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Emne: Demontering, lagring, behandling og remontering av kirkeinventar

Topografisk nr.: A-325
Prosjektnr. NIKU: 1562029/2349
Oppdragsgiver: Riksantikvaren
Prosjektleder: Jørgen Solstad
Prosjektmedarbeidere: Agnès Marie Juste-Groene, Suzanne Ross, Ingrid Grytdal Matheson, Henrik Smith, Barbro Wedvik
Tidspunkt: Februar 2006 – september 2007

Bakgrunn

I juni 2006 bisto NIKU Vestnes kommune på oppdrag fra Riksantikvaren med demontering, pakking og lagring av kirkeinteriøret i Tresfjord kirke¹. Dette arbeidet var nødvendig i forkant av de store rehabiliteringsarbeidene som er gjennomført i kirka i 2006 og 2007. I tillegg fikk NIKU i oppdrag fra Riksantikvaren og behandle 5 panelmalerier fra korskillet, samt bistå ved remontering av disse og et alterfrontale fra 1300-tallet. Denne rapporten oppsummerer og beskriver kun selve behandlingen av maleriene samt detaljer vedrørende remontering. I samme periode (februar 2006) utarbeidet NIKU på oppdrag fra Vestnes kommune en tilstandsbeskrivelse og behandlingsforslag for himlingen i skipet. Dette arbeidet foreligger som egen rapport² og inngår ikke i denne rapporten.

Innledning

Tresfjord kirke har en rekke gjenstander og interiørelementer med høy kunstnerisk, kulturhistorisk og økonomisk verdi. Det meget velbevarte alterfrontalet fra første halvdel av 1300-tallet står i en særstilling.

Kirka hadde over lang tid store problemer med setninger og ustabilitet noe som hadde medført omfattende skjevheter i bygningskonstruksjonen. I tillegg hadde manglende generelt vedlikehold ført til råte og soppskader på deler av bygningen. I perioden 2006-2007 ble det foretatt store bygningsmessige utbedringer med bl.a. justering og stabilisering av den laftede tømmerkonstruksjonen. I tillegg ble gulvet skiftet ut i skip og kor, og store deler av fundamenter og grunnmur lagt nytt. I den forbindelse ble kirken tømt for inventar og løsøre. Forut for dette arbeidet hadde Riksantikvaren ved Iver Schonhowd og NIKU ved Mille Stein foretatt en tilstandsvurdering av inventaret med en prioriteringsliste for sikring og behandling³. De 5 maleriene i korskillet ble vurdert til å være i en slik tilstand at konservering burde utføres så raskt som mulig. Maleriene fra korskillet ble fraktet til NIKUs konserveringsatelier i Oslo for videre undersøkelse. NIKU fikk etter undersøkelsene i oppdrag av Riksantikvaren å behandle maleriene. Behandlingen ble utført høsten 2006 og vinteren 2007. I april 2007 ble maleriene transportert tilbake til Tresfjord og montert i sin opprinnelige posisjon på korskilleveggen. De resterende gjenstandene og interiørelementene ble lagret på egnete magasiner i bygda i byggeperioden. Alterfrontalet fra 1300-tallet ble ansett å ha høyere krav til sikkerhet og oppbevaring enn resten av kirkeinventaret. Et

¹ Upublisert NIKU-rapport. Solstad, Jørgen. 2006. *A-325 Tresfjord kirke. Demontering, sikring og lagring av kunst og gjenstander*. Kunst og inventar nr.15/2006. 5s.

² Upublisert NIKU-rapport. Solstad, Jørgen og Wedvik, Barbro. 2007. *A-325 Tresfjord kirke. Undersøkelser og behandlingsforslag av limfargedekor i tak*. Kunst og inventar nr. 08/2007. 10s.

³ Upublisert NIKU-rapport. Stein, Mille. 2006. *Tilstandsregistrering av kunst og inventar i fem kirker i Møre og Romsdal*. Kunst og inventar nr. 5/2006.

samarbeid med Kunstmuseet Kube i Ålesund ble innledet. Maleriet ble oppbevart og utstilt her i byggeperioden. Det ble tilbakeført til kirka i august 2007 etter at alle bygningsmessige arbeider var avsluttet.

Kort historikk og beskrivelse

Tresfjord kirke ligger i Vestnes kommune i Møre og Romsdal. Kirken ble påbegynt i 1825 og vigslet i 1828, og har form av en åttekant med tilbygd kor i øst og våpenhus i vest. Kirken er bygningsmessig en typisk 1700-tallskirke. Den etterfulgte en eldre korskirke bygget i 1690 som lå vest for den nåværende kirken.

Korskilleveggen består av laftetømmer, dreide ballustre og ramtrær med fyllinger som er malt og dekorert. Øverst på denne veggen er det montert fem panelmalerier med følgende motiver: Korsfestelsen, Nedtakelsen fra korset, Kristi Himmelfart, Aron og Moses. Ved første øyekast fremstår maleriene som ganske like i stil og utforming, men de har flere vesentlige forskjeller seg imellom. I *Kirker i Norge*⁴ kan man lese at "Over korsranken er det hengt en serie malerier. Tre av disse, korsfestelsen, Aron og Moses, stammer fra (en) altertavlen i gamlekirken. Motivet nærmest prekestolen, Jesu nedtakelse fra korset, ble malt av Østen Torp". Korsfestelsen, Aron og Moses hatt et annet bruksområde før det nåværende motivet ble malt. De tre panelene har sannsynligvis vært tavler dekket med bibelsk eller liturgisk tekst i gotisk skrift. Teksten er norsk, men det har ikke vært mulig å tyde hele setninger. Den underliggende teksten på korsfestelsen er sterkt gul på svart bakgrunn og oppdelt i tre kolonner. Teksten på Aron og Moses er også gul, men malt på en rød bakgrunn.

Nedtakelsen og Himmelfarten har ikke den samme undermalingen i form av gotisk skrift som de tre øvrige panelene, og dette stemmer med opplysninger om at Østen Torp utførte dekorasjoner i kirkerommet ikke lenge etter at kirken sto ferdig.⁵ Selv om det ikke er opplyst hvem som malte *Kristi Himmelfart* er det nærliggende å tro at om det ikke var Østen Torp selv, så var det en relativt samtidig som brukte hans *Nedtakelsen* som modell. Malerienes rammer er tilpasset til korskillet i Tresfjord kirke, og malingrester på innsiden av rammen på *Himmelfarten* tilsier at dette ble malt med rammen på plass på panelet. Det er usannsynlig at dette skjedde lenge etter at kirken var innviet (se også avsnitt om rammer). Man kan derfor anta at både *Nedtakelsen* og *Korsfestelsen* er malt omkring 1828, da kirken ble tatt i bruk.

I det følgende vil malerienes oppbygning, tilstand og behandling ble beskrevet. *Korsfestelsen* står i en særstilling når det gjelder tilstand og behandling, og er beskrevet for seg.

Nedtakelsen og *Himmelfarten* har mye til felles på alle punkter og er beskrevet under ett. Det samme gjelder *Aron* og *Moses*.

Korsfestelsen

Oppbygning: Panelet består av fire bord av varierende bredde, se tabell. Bordene er festet sammen ved hjelp av treplugg og labanker på baksiden. Panelet har åpenbart hatt et annet motiv eller et annet bruksområde før det nåværende motivet ble malt. Man kan skimte rester av tekst over store deler av panelet. Teksten er ikke bedre synlig i verken UV eller IR enn i vanlig lys, og det ser ut til at den er delvis skrapet bort før det nåværende motivet er malt. Teksten har vært malt i en klar gul farge. Horisontale innriper linjer over store deler av overflaten markerer antakelig topp- og bunnlinjer for tekst. Maleriet er utført i oljemaling. Det er tynt malt uten pastose områder. Maleriet er fernissert. Noen steder (høyre side av nedre del) har det rent tykkere striper av ferniss. Et stort område på øvre høyre side samt et mindre område på øvre venstre side er overmalt med en svært matt sort maling. Denne er så godt som helt uten bindemiddel og lar seg til dels børste bort med pensel. Det finnes enkelte områder med overmaling som er av en annen karakter, dette er hovedsakelig i Kristus' glorie og kan sees tydelig i UV-belysning. Maleriets oppbygning er sannsynligvis som følger:

⁴ Oddbjørn Sørmoen og Jiri Havran: *Kirker i Norge*, bind 2: 1700-tallet Skjønnhetens århundre, side 186

⁵ Ibid. s 184.

- 1) Panel
- 2) Gråbrun grundering
- 3) Svart maling
- 4) Gule bokstaver
- 5) a. Brunsvart maling (den nåværende bakgrunnsfargen) b. Svart overmaling*
- 6) Motivets maling
- 7) Ferniss
- 8) Overmaling (glorien)
- 9) Ferniss?

* Overmalingen dekker kun et område på høyre side av Kristus, samt et lite område på venstre side. Overmalingen er ikke dekket av de påfølgende lagene.

Man kan tenke seg at maleriet er restaurert/ behandlet i to omganger etter at det nåværende motivet ble malt. Den første gangen ønsket man å se hva som lå under motivet, og skrapte bort/ løste opp malingen i et område på hvert maleri. Dette ble så overmalt, på samme tidspunkt eller senere. Den andre behandlingen besto i overmaling i form av "oppfrisking" av detaljer og muligens en ny ferniss.

Tilstand før behandling: Underlaget er generelt i god stand, men det er sprekker mellom de enkelte bordene. Malinglaget har store områder med løs maling, noe dekket av forsidebeskyttelse påført av NIKU i Tresfjord kirke før demontering. Det er også relativt omfattende avskallinger. Disse går i de fleste tilfeller helt ned til treverket, men det er også områder der kun det øverste malinglaget har løsnet. Mange malingflak er helt løse og ligger på feil sted. Malingen er svært stiv og sprø, og oppskallinger bryr lett. Spesielt er malingen over den underliggende skriften sårbar, her er det mange små avskallinger der den gule malingen tydelig synes. Det er også en rekke vertikale teltformede oppskallinger i midtpartiet langs Jesu kropp, sannsynligvis forårsaket av en vannskade. Her har underlaget krympet noe slik at det er overskudd av maling.

Fernissen er ujevn og gulnet. Dråper av ferniss langs nedre høyre del er mørkebrune i fargen. Overflaten har et lag med smuss og mye løst støv. Det store overmalte området til høyre for Kristus er svært matt og pulveraktig, malingen har meget dårlig feste til underlaget og smitter av ved den minste berøring.

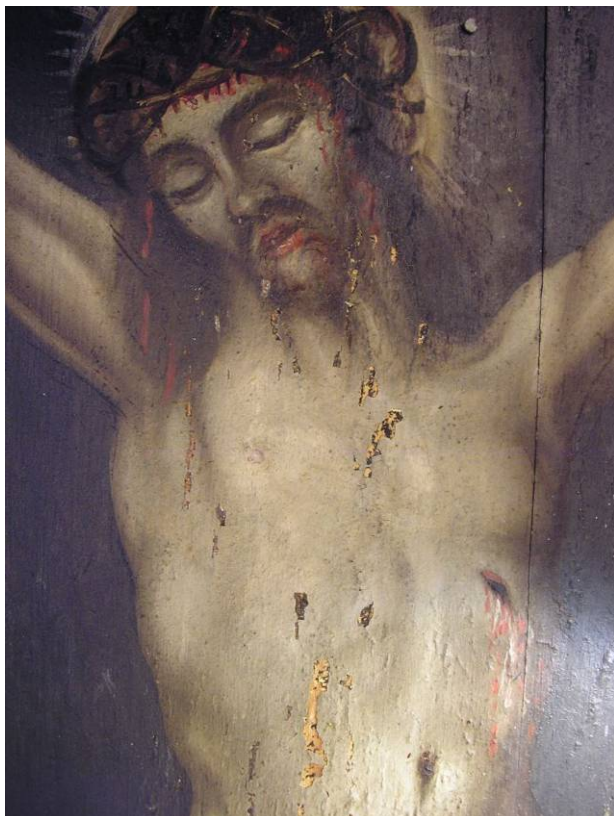


Fig. 1 Detalj av Korsfestelsen før behandling.

Utført behandling: Forsidebeskyttelse i japanpapir ble fjernet. Den løse malingen ble konsolidert med størlim, hovedsakelig 4 %, men også 2 % enkelte steder. Destillert vann tilsatt noen dråper isopropanol ble brukt som forvæting for å øke størlimets inntrengning. Løftede flak ble lagt ned ved hjelp av varme og forsiktig press. Løse flak som lå på feil sted ble fjernet og tatt vare på. Malingen var svært stiv og sprø, og enkelte områder måtte behandles flere ganger. Spesielt vanskelige områder der malingen var vannskadet (hovedsakelig det midtre bordet med Kristus` overkropp og Marias ansikt) ble etterkonsolidert med Paraloid B72 4 %. Konsolidanten ble tilført med en tynn pensel, og området fikk tørke helt opp før limet ble reaktivert med varme og lagt ned med forsiktig press. Overflaten ble renset med destillert vann. Dette løste noe smuss og ga maleriet en noe høyere glans. Den svarte overmalingen i øvre høyre og midtre venstre del viste seg å være ekstremt dårlig bundet. Hvis man skulle beholde den, ville man måtte fiksere området med spray, da en penselferniss ville spredt den svarte malingen utover hele området. Tester viste også at malingen ble helt svart når den ble mettet, i motsetning til den øvrige bakgrunnsfargen som er lysere brungrå. Det ble derfor bestemt å fjerne overmalingen. Dette ble gjort delvis ved hjelp av en myk pensel og delvis med destillert vann på bomullspinner. Da overmalingen var fjernet kom den underliggende gule skriften langt tydeligere frem. Denne ser ut til å ha vært overmalt med den nåværende bakgrunnsfargen. Når denne med i tiden løp er blitt mer transparent, har de underliggende bokstavene vært mulig å skimte gjennom malingen, slik man ser på panelets venstre side.



Fig. 2 Detalj av svart, vannløselig overmaling på venstre side. Gule bokstaver kan også skimtes gjennom det øvre malinglaget.

Det ble diskutert hvordan man skulle gå videre med kitting, retusjering og fernisering av maleriet. Det var ønskelig at alle maleriene fra korskillet skulle behandles likt, men samtidig var *Korsfestelsen* i en særstilling grunnet sin dårlige tilstand. Det ble derfor besluttet å gi maleriet et lag med ferniss før kitting og retusjering, og å avslutte med et fernisslag påført med spray. Det første fernisslaget ble utført i Paraloid B72 10 % i xylene. Dette ble valgt fordi Paraloid B72 regnes for å være svært stabilt, og det ville også fungere som et konsoliderende lag for den fortsatt noe ustabile malingen. Fernissen ble påført med pensel. Kitting av lakuner ble gjort med Modostuc, et kommersielt fremstilt kitt til bruk innen behandling av kunst. Retusjene i disse områdene ble utført med pigmentpulver i MS2A. Maleriet fikk så et lag med ferniss påført som spray. Fernissen som ble brukt var den samme som i retusjene; halvmatt MS2A⁶.



Fig. 3 *Korsfestelsen*, detalj av tidligere overmalt område på høyre side etter konsolidering, rensing og fjerning av overmaling.

⁶ Grunnløsning og matt løsning i forholdet 3:2. Grunnløsningen består av MS2A ca 25 % i white spirit. Den matte løsningen består av 36 ml grunnløsning, 300 ml white spirit og 14 gram mikrokrystallinsk voks.

Det tidligere overmalte området på venstre side av maleriet ble gjenstand for diskusjoner angående retusjering. På den ene siden er området interessant fordi det viser panelets tidligere bruksområde som skrifttavle. Betrakterens oppmerksomhet blir trukket mot dette området, og man prøver instinktivt å lese ordene og tolke setningene. Ut fra et historisk perspektiv kan man si at det ville være synd å skjule skriften. Imidlertid tilhører den en annen tid enn resten av maleriets motiv, og blir således en anakronisme samtidig som den trekker oppmerksomheten bort fra motivet.

Etter diskusjoner i prosjektgruppen ble det valgt å retusjere den avdekkede skriften slik at det nåværende motivet fikk tilbake sitt opprinnelige uttrykk. Dette ble gjort på følgende måte: Det ble valgt tre farger; en grågrønn som minnet om grunderingsfargen, en mørkere gråbrun og en brunsort som minnet om bakgrunnsfargen. Disse ble så blandet av pigmentpulver i MS2A⁷. For å påføre fargene ble det brukt stive pensler (grisebust) med firkantet tupp, ca 1 – 1,5 cm brede. Penslene ble dyppet i den ferdigblandede malingen og denne ble "sprayet" på overflaten ved at man dro tommelen over penselen slik at kun små dråper traff maleriet. Den lyseste fargen ble påført først, så den mellomste, så den mørkeste. Til sammen skapte dette et jevnt, men samtidig ikke for kompakt resultat. Den underliggende teksten kan fortsatt skimtes, slik den også kan på resten av maleriet. Således er maleriet tilbakeført til sitt antatt opprinnelige utseende før teksten ble avdekket. Retusjene er utført med reversible materialer og kan fjernes om dette skulle være ønskelig på et senere tidspunkt.



*Fig. 4
Korsfestelsen etter
behandling.*

⁷ Det ble brukt den samme løsningen som til ferniss; grunnløsning og matt løsning i forholdet 3:2.

Nedtakelsen fra korset og Kristi himmelfart

Som nevnt er disse to maleriene svært like når det gjelder lagstruktur, utførelse og skadeomfang. De er derfor beskrevet under ett, selv om de kan være malt av forskjellige kunstnere.

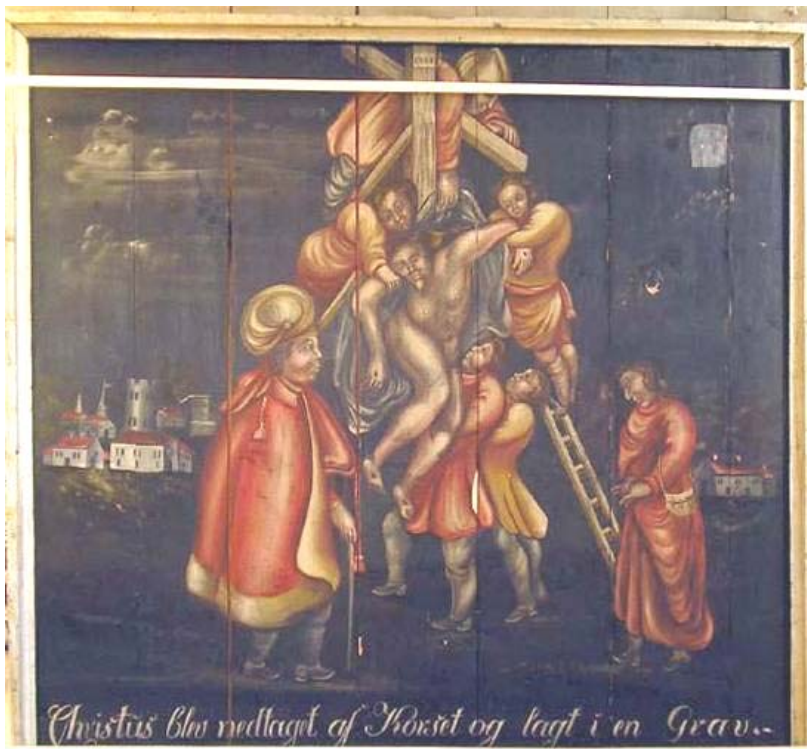


Fig. 5 Nedtakelsen under behandling.



Fig. 6 Himmelfarten under behandling.

Oppbygning: Begge panelene består av 7 bord av fallende bredder, se tabell. Maleriene har en gråbrun grundering som kan sees på bordene utenfor rammen. Panelene skiller seg fra Korsfestelsen, Aron og Moses ved at de sannsynligvis ikke har hatt noe annet bruksområde eller motiv før det nåværende. På *Himmelfarten* kan noe undertegning/ skisser skimtes i nedre del blant rekken av apostler. Dette ser ut til å være gjort i rød olje/fettstift (?) (Fig. X). *Nedtakelsen* har noen områder der et underliggende motiv kan skimtes gjennom malingen. Dette dreier seg om midten av maleriet, der en skikkelse kan skimtes til høyre for korset (Fig. X). Det øverste malinglaget har også et ujevnt krakeleringsmønster, særlig i hudfargen på Kristusfiguren, som kan tyde på et ujevnt underliggende lag (Fig. X). Imidlertid er det ikke mulig å se noe mer i infrarødt lys enn i synlig lys, og det er sannsynlig at det her dreier seg om en samtidig endring, nærmest en pentimento, i likhet med flyttingen av teksten som nevnt over. Begge panelene er undersøkt under IR-, UV- og synlig lys samt under mikroskop uten at det er oppdaget noe utover det man kan se med det blotte øye.

Begge maleriene er malt i oljemaling, relativt tynt, med få pastose områder. De har et tynt lag med ferniss. Begge maleriene har enkelte områder med overmaling som ligger over fernissen og som ikke er dekket av noen ny ferniss. Dette dreier seg om konturer rundt hår og skjegg, hender og ansikter. Malerienes oppbygning er sannsynligvis som følger:

Nedtakelsen:

- 1) Panel (furu)
- 2) Grundering, gråbrun
- 3) Bakgrunnsmaling, svart
- 4) Delvis fjernede/ overmalte figurer og bokstaver
- 5) Bakgrunnsmaling, svart (for å dekke nevnte figurer)?
- 6) Motiv
- 7) Ferniss
- 8) Overmaling, detaljer



Fig. 7 Detalj av *Nedtakelsen*. Bildet viser skikkelsen som kan skimtes mellom stigen og figuren til høyre. Et lite ansikt kan også sees til venstre for stigen.

Himmelfarten:

- 1) Panel (furu)
- 2) Grundering, gråbrun
- 3) Bakgrunnsmaling, svart
- 4) Skisser/ opptegning av motiv, rød fargestift
- 5) Motiv
- 6) Ferniss
- 7) Overmaling, detaljer



Fig. 8 UV-opptak av detalj fra *Himmelfarten*. I venstre del av bildet kan man se en strektegning av en smilende mann med skjegg.

Tilstand før behandling: Maleriene er generelt i god stand. Treverket er solid, men fugene mellom bordene har sprukket opp og delvis forsvunnet slik at det er sprekker mellom bordene de fleste steder. I nedre venstre hjørne av *Himmelfarten* har en flis i forbindelse med en kvist løftet seg noe fra overflaten og er ustabil. Malinglaget på begge panelene er generelt stabilt, men det er enkelte oppskallinger, særlig i forbindelse med sprekke mellom bordene, og fugene er generelt noe ustabile. *Himmelfarten* har to større avskallinger i slike områder, en i øvre midtre del og en i nedre venstre del. *Nedtakelsen* har tilsvarende bortfall i midtre del noe til høyre for midten, samt i forbindelse med kvister i treverket i maleriet bakgrunn. Flere steder på begge panelene har harpiks fra treverket trengt seg gjennom malingen og ligger som store gulbrune dråper på overflaten. Det er ikke løs maling i forbindelse med dette. Fernissen er ujevn og noe gulnet, men tynn og lite skjemmende. *Nedtakelsen* har enkelte områder i midtpartiet der smuss har samlet seg på en ujevn måte slik at disse fremstår som mørke i forhold til de omkringliggende. Dette kan ha å gjøre med evt. underliggende malinglag som tidligere nevnt. Begge maleriene har et lag med grått smuss og mye løst støv på overflaten.

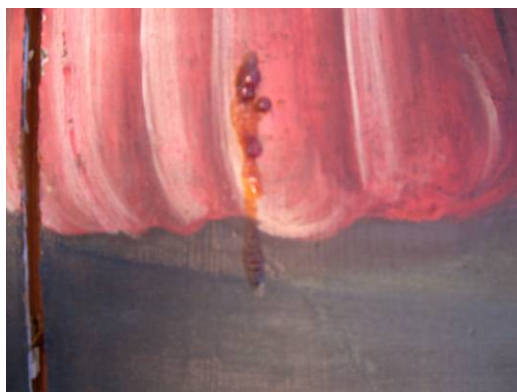


Fig. 9 - Fig. 10

Fig. 9 Harpiks fra treverket har trengt gjennom malinglaget. *Himmelfarten*.

Fig. 10 Ujevne smussansamlinger og ujevnt Krakeleringsmønster, *Nedtakelsen*.

Utført behandling: Overflaten ble forsiktig støvtørret med myk pensel og støvsuger. Panelenes bakside ble rensset for støv på samme måte. Den ustabile malingen ble konsolidert med størlim, hovedsakelig 4 %, men også 2 % enkelte steder. Overflaten ble rensset med destillert vann. Dette løste noe smuss og ga maleriene en noe høyere glans. Skader i malinglaget ble kittet med Modostuc og isolert med Golden akrylmaling. Isolasjonslaget ble lagt i en gråbrun tone for å etterlikne malerienes grundering. Maleriene ble fernissert med halvmatt MS2A ⁸påført med pensel og retusjert med pigmentpulver i MS2A.



Fig. 11 *Nedtakelsen* etter behandling.

⁸ Grunnløsning og matt løsning i forholdet 3:2 som tidligere beskrevet.



Fig. 12 Kristi himmelfart etter behandling.

Aron og Moses

Maleriene forestiller henholdsvis Aron og Moses i fullfigur på en gulbrun bakgrunn. De er begge malt på furupaneler sammensatt av to bord (se tabell), og disse panelene har sannsynligvis tidligere hatt et annet bruksområde. Panelene har også tidligere hatt et annet format og en annen ramme. I likhet med Korsfestelsen kommer de antakelig fra altertavlen i gamle Tresfjord kirke som ble bygget i 1690, men det er ukjent når de nåværende motivene ble malt. Gjennom malingen kan man over store deler av flatene se underliggende tekst. Denne er stort sett synlig som relieff, men både Aron og Moses har områder der det øverste malinglaget er skrappt bort slik at det underliggende synes tydelig som gule bokstaver på rødt underlag. Det nåværende motivet har et lag med ferniss, og det forekommer også noe overmaling over denne. Dette dreier seg om de mørke områdene i nedre del av begge malerier, samt detaljer som konturer rundt øyne, neser og lepper. Det ligger ytterligere et lag med ferniss over dette.

Malerienes historie kan antas å være som følger: Panelene er blitt preparert på tradisjonell måte med et limlag og en tynn krittgrundering. Deretter er den klare røde bakgrunnsfargen blitt malt i oljemaling, etterfulgt av de gule bokstavene i en tykkere oljemaling. Da man besluttet å endre panelenes bruksområde (muligens til kirken som sto ferdig i 1690?) ble Aron og Moses malt på en grågrønn bakgrunnsfarge. Ved en senere anledning ønsket man å rense maleriene for gammel ferniss. Kanskje av nysgjerrighet fjernet man også malingen i et område slik at teksten igjen ble synlig. Det neste som skjedde var at malerienes bakgrunn ble malt opp på nytt i en lysere beige farge. Man kan se langs figurenes konturer at denne lyse fargen er påført etter at figurene ble malt. Da maleriene ble overført til nye Tresfjord kirke omkring 1828 fikk de nye rammer tilpasset korsillet. Begge maleriene har fortsatt deler av sin gamle ramme intakt, disse er overmalt med gulbrunt og svart for å likne maleriets bakgrunnsfarger (Fig. X).

Oppbygningen er sannsynligvis som følger:

- 1) Panel, furu

- 2) Grundering (hvit, sannsynligvis kritt)
- 3) Rød maling
- 4) Gul maling (tekst)
- 5) Grågrønn bakgrunnsfarge
- 6) Nåværende motiv
- 7) Ferniss
- 8) Lys gråbeige bakgrunnsfarge
- 9) Delvis overmaling (detaljer)
- 10) Ferniss



Fig. 13 Moses under behandling.



Fig. 14 Detalj av opp- og avskallinger typiske for både Moses og Aron.

Tilstand før behandling

Panelene som maleriene er malt på er i relativt god stand. Det er imidlertid mulig at krymping i treverket har ført til de omfattende skadene i malinglaget.

Malinglaget er generelt ustabil, det antas at omtrent 85 % av overflaten har skader samt oppskallinger i større og mindre grad. Det er mange lakuner av varierende størrelse som delvis går helt ned til underlaget (treverk) og delvis kun til underliggende malinglag. Spesielt på Aron er det mange løse malingflak som ikke har feste til underlaget og ligger fritt på overflaten i forbindelse med lakuner. Skadene går generelt i vertikal retning. Overmalingene i øvre høyre hjørner er lyse i forhold til resten av bakgrunnsfargen og noe skjæmmende for helhetsinntrykket. Fernissen er noe ujevn og gulnet, men ikke svært skjæmmende. Enkelte steder har den blitt liggende i dråper eller tykkere lag, her er den mørknet og fremstår som

brune flekker. De nyere overmalingene er heller ikke svært skjemmende. Overflaten har et lag med smuss og mye løst støv.

Utført behandling

Overflatene ble forsiktig støvtørret med myk pensel. Panelenes baksider ble renset for støv med pensel og støvsuger. Løs og ustabil maling ble festet med størlim og lagt ned med forsiktig press. Det ble brukt en 4 % løsningsmiddel der skadene gikk helt ned til treverket, mens det var tilstrekkelig med en 2 % løsningsmiddel der skadene kun var i det øverste malinglaget. Konsolideringen ble gjort under mikroskop. Overflatene ble renset med destillert vann. Dette førte til en jevnere og noe høyere glans i malinglaget. Lakuner ble kittet med Modostuc og isolert med akrylmaling. Isolasjonslaget ble lagt i lokalfargen. Områdene ble så retusjert med pigmentpulver i MS2A. Malerierne ble fernissert med MS2A⁹ påført med pensel. Både Aron og Moses hadde de samme områdene med avdekket tekst som *Korsfestelsen*. Den samme metoden for retusjering ble brukt; områdene ble "sprayet" med maling (MS2A og pigmenter) i tre forskjellige toner slik at resultatet ble tilnærmet likt bakgrunnsfargen på resten av maleriet.



Fig. 15 Aron etter behandling.

Fig. 16 Moses etter behandling.

⁹ Samme halvmatte løsningsmiddel som tidligere omtalt.

Rammer

Alle de fem maleriene har smale profilerte, forsølvete rammelister. Rammene er like i utførelse og er sannsynligvis fra samme tid. På fotografier av korskillet ser man at rammene er nøyaktig tilpasset dette, og det er sannsynlig at de ble laget da den nye kirken ble dekorert før innvielsen i 1828. Rammene er ikke originale til panelene som er benyttet til Korsfestelsen, *Aron* og *Moses*, men de kan være originale til panelene *Nedtakelsen* og *Himmelfarten*. Malingrester inni rammelisten indikerer at *Himmelfarten* er malt i den nåværende rammen. Hvis man følger resonnerementet over, indikerer dette at *Himmelfarten* er malt ca 1826 – 1828¹⁰, altså på samme tid som *Nedtakelsen*, som man som nevnt vet er malt av Østen Torp som et ledd i dekorasjonen av den nye kirken. Rammene er festet til panelene med treplugger.



Fig. 17 På dette fotografiet av *Aron* ser man tydelig at den forgylte rammelisten ikke er original. I øvre venstre hjørne ser man rester etter en eldre ramme.



Fig 18 Detalj av ramme under rensing. *Korsfestelsen*.

Tilstand før behandling

Alle rammene er i generelt god stand. Nedre rammeliste på *Korsfestelsen* har løsnet fra den ene siden fordi panelet har forandret dimensjoner. Alle rammene er støvete og skitne.

Utført behandling

Rammen til *Moses* ble fjernet fra panelet, de øvrige rammene ble behandlet på plass. Rammene ble først støvtørret med myk pensel og støvsuger. Så ble de rensed med myke latexsvamper, så rensed med destillert vann og bomullspinner og tilslutt nok en gang med nye latexsvamper.

¹⁰ I teorien kan maleriet være malt på et senere tidspunkt, men det er usannsynlig at man lot en plass stå tom eller hang opp en tom ramme i korskillet ved åpningen av kirken i 1828.

Remontering

De 5 maleriene ble transportert av *Exel Kunsttransport* fra Oslo og montert i sin opprinnelige posisjon i Tresfjord kirke av NIKU i samarbeid med snekkermester Magnar Øverland. Det var knyttet spenning til om remontering ville kreve stor tilpassing da både maleriene og selve korskilleveggen hadde endret dimensjoner etter arbeidet i kirken. Dette arbeidet gikk forholdsvis problemfritt, og det ble ikke nødvendig og fjerne originalmateriale fra maleriene for å få de til å passe i korskillet. Tidligere var maleriene festet med kraftige håndsmide spiker som var slått inn fra forsiden. Dette hadde påført maleriene unødige skader i form av sprekker i treverket og skader i malinglagene. Alle maleriene ble derfor nå montert med rustfrie beslag (flattjern) festet til baksiden, og selvborende treskruer. All montering ble gjort med tanke på eventuell rask og enkel demontering ved for eksempel brann eller vannlekkasje.

Alterfrontale ble i august 2007 pakket, transportert og montert i kirka av NIKU etter at alle arbeider var ferdigstilt. Maleriet ble pakket og transportert i spesialtilpasset kasse. Antemensalet ble sjekket før nedpakking mot tilstandsrapport utarbeidet ved innlevering ved Kunstmuseet Kube i Ålesund i juni 2006. Kopier av dette finnes hos Kunstmuseet Kube og i arkivet hos NIKU. Antemensalet ble også sjekket etter transporten til kirka for eventuelt å påvise nye skader. Ingen nye skader ble registrert verken under utstilling/oppbevaring ved Kunstmuseet Kube eller i forbindelse med transporten tilbake til Tresfjord kirke.

Alterfrontalet ble montert på sin opprinnelige plass, og med tidligere festemidler. Disse består av øyeskruer festet på baksiden av maleriet og vinkelskruer i vegg. I tillegg står/hviler bildet på U-formede jern i nedre kant. Festeanordningen er skånsom og solid ut fra et bevaringssynspunkt, men sikkerheten bør vurderes med hensyn til tyveri.

De resterende interiørelementene inkludert benker, prekestol, alterring og alter ble montert under ledelse av snekkermester Magnar Øverland. Så langt NIKU kunne observere ble dette arbeidet utført med en meget høy håndverksmessig kvalitet og etter antikvariske prinsipper.

Videre anbefalinger

Alterfrontalet fra 1300-tallet er i meget god stand, og de behandlede maleriene i korskillet er etter behandlingen langt mer stabile enn de var. Mange av de demonterte interiørelementene som prekestol og alterring samt den nybehandlete himlingen i skipet er i meget god stand. Likevel er det viktig at man følger Riksantikvarens råd og veiledning når det gjelder oppvarming og fyringsrutiner for kirkebygg slik at man kan unngå raske svingninger i temperatur og luftfuktighet og på den måten så langt som mulig hindre nye skader i å oppstå.

Oslo 19.12.2007

Ingrid Grytdal Matheson
malerikonservator

Jørgen Solstad
prosjektleder

Kilder

Oddbjørn Sørmoen og Jiri Havran: *Kirker i Norge*, bind 2: 1700-tallet Skjønnhetens århundre, Arfo 2001

Kristine Eidhamar og Tale Skeidsvoll: *Tresfjord kyrkje 1828 – 1978*, Øens prent, Førde 1978

Espen Andre Seierstad: *Tresfjord kirke – konstruktiv tilstand og utbedringer*, rapport, mars 2004

Vedlegg

Tabell 1

De fem panelenes mål. Bordbreddene i *Korsfestelsen*, *Nedtakelsen* og *Himmelfarten* er rundet av til nærmeste 0,5 cm, da de er noe skjeve og kan ha forskjellige mål på forskjellige steder grunnet fuger.

	Mål med ramme (h x b)	Antall bord	Bordbredde (innenfor rammen, f.v)	Bordenes tykkelse (minste og største mål)
<i>Korsfestelsen</i>	132,5 x 139,2 cm	4/5 *	1) 18,5 cm 2) 57,5 cm 3) 30 cm 4) 22 cm	2,1 – 2,4 cm
<i>Nedtakelsen</i>	132,5 x 139,7 cm	7	1) 17,5 cm 2) 16,5 cm 3) 21,5 cm 4) 20,5 cm 5) 23 cm 6) 20,5 cm 7) 10,5 cm	2,4 – 2,8 cm
<i>Kristi Himmelfart</i>	132,3 x 132 cm	7	1) 17 cm 2) 21 cm 3) 22 cm 4) 14,5 cm 5) 22 cm 6) 20,5 cm 7) 5,5 cm	2,4 – 2,7 cm
<i>Aron</i>	132,2 x 68 cm (øvre del) 132,2 x 71,5 cm (nedre del)	2	1) 27,5 cm 2) 29,5 cm (øvre del)	0,8 – 2,3 cm
<i>Moses**</i>	132 x 51,5 cm	2	1) 21,3 cm 2) 30,3 cm	0,8 – 2,5 cm

* Fra forsiden fremstår bord nr 3 fra venstre som ett bord, men fra baksiden kan man se at det dreier seg om to bord. Disse har målene 30 cm (venstre sett fra baksiden) og 27,2 (høyre)

** *Moses* er målt uten ramme da denne ble fjernet før behandlingen.

Produktliste

Produkt	Beskrivelse	Produsent/forhandler
Størlim	Kollagenprodukt fra størens svømmeblære	Kremer Pigmente (D)
Etanol	Absolutt alkohol, teknisk, tilsatt 2 % metylisobutylketon.	Arcus (N)
Isopropanol	Isopropyl alkohol, tilsatt 2 % metylisobutylketon, CH ₃ CHOHCH ₃	Arcus (N)
MS2A	Syntetisk harpiks (reduert cyclic keton resin – metylcycohexanon + alkali alkohol) løst i White spirit tilsatt litt mikrokrytalinsk voks.	Kremer Pigmente (D)
Paraloid B72	Co-polymer av etylmetakrylat og metylakrylat, syntetisk akrylharpiks.	Room & Haas, (USA) Kremer Pigmente (D)
Modostuc	Kalsiumkarbonatbasert materiale, inneholder noe barium sulfat. Bindemidlet er polyvinyl acetat Co-polymer. Det tørker raskt til et hardt innfyllingsmateriale, og er løselig i vann.	Plasveroi, SpA, Italia
Golden Akryl-tubefarger	Pigmentert akrylpolymeremulsjon.	KEM (N)
Pigmenter	Ulike syntetiske og naturlige kunstner og malerpigmenter.	Ymse – Kremer (D)